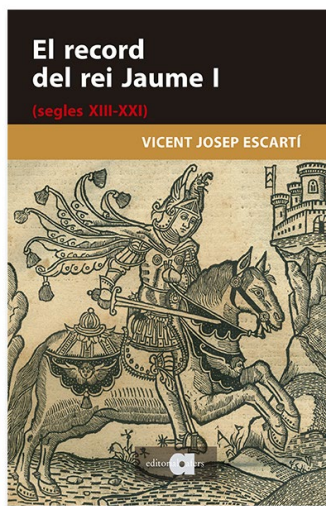

Vicent Josep Escartí. *El record del rei Jaume I (segles XIII-XXI)*. Catarroja-Barcelona: Afers, 2026. 296 pp. ISBN: 979-13-87680-28-2

Ressenyat per: Ramon Mora

El llibre que acaba de publicar l'Editorial Afers, obra de Vicent Josep Escartí, ofereix una anàlisi profunda i extensa de la construcció històrica, literària, política i simbòlica de la memòria del rei Jaume I, des del segle XIII fins al XXI. El punt de partida que fa servir l'autor és clar: Jaume I no és presentat únicament com un personatge històric que prové del món medieval, sinó com una figura que ha perdurat en el temps i que ha tingut una presència memorial capaç d'articular identitats col·lectives, discursos historiogràfics, usos litúrgics, reivindicacions polítiques i recreacions literàries molt diverses i, per tant, ha estat present al llarg dels segles en la societat dels països de l'antiga Corona d'Aragó. L'autor formula aquesta tesi des de les primeres pàgines, quan assenyala que el record del rei no ha estat mai eclipsat del tot i que ha perviscut tant entre els erudits com, de manera més o menys transformada, en l'imaginari popular. Aquesta persistència s'explica, sobretot, per la condició fundacional atribuïda al monarca en els regnes de València i de Mallorca, on les commemoracions del 9 d'Octubre i de la Festa de l'Estendard han actuat com a mecanismes regulars de reactivació memorial que s'ha mantingut anualment.

L'estructura del treball respon a un criteri cronològic i culturalment acumulatiu. Després d'una introducció clarament programàtica (p. 9-17), el primer capítol (p. 19-40) estudia la formació medieval de la imatge jaumina a través dels trobadors, les cròniques i la transmissió manuscrita del *Llibre dels fets*, que és, al remat, el principal nucli per conservar la memòria del rei. Escartí hi mostra amb encert que la memòria del rei no nasqué com un bloc homogeni d'exaltació, sinó que ho va fer en tensió: primer, amb les crítiques trobadoresques relacionades amb la política occitana, i després amb una progressiva fixació laudatòria, reforçada pels *planhs*, per les grans cròniques i pel mateix *Llibre dels fets*. El volum subratlla que el rei contribuï activament a configurar una imatge d'ell mateix com a sobirà cristià, legislador, guerrer i providencial, imatge que seria amplificada per Desclot, Muntaner i altres textos historiogràfics medievals.

El segon capítol (p. 41-62) se centra en el Renaixement i en les primeres edicions jaumines. Resulta especialment valuosa la contextualització de l'edició fragmentària de 1515 dins l'*Aureum Opus*, així com l'anàlisi del paper de Pere Antoni Beuter i de la celebració del tercer centenar de la conquesta de València, el 1538. L'autor no presenta

l'humanisme valencià com una simple continuïtat de la memòria medieval, sinó com un espai de reelaboració, sovint condicionat per interessos locals, per la cultura impresa i per les tensions entre l'antiguitat clàssica, la història bíblica, la tradició foral i la memòria del rei conqueridor. Aquesta part és especialment sòlida perquè evita una lectura lineal de la recepció: Jaume I hi apareix com una figura recuperada, utilitzada, corregida o instrumentalitzada segons les necessitats historiogràfiques i polítiques del moment. En especial, Escartí incideix de manera molt concreta en el paper de l'edició de la Crònica feta a València el 1557 i, encara, les traduccions i adaptacions de Bernardí Gómez Miedes, publicades el 1582 i el 1584. En tots aquests casos es veu clarament com la societat valenciana del XVI volia incidir en la política dels Àustres hispànics respecte a la possible conquesta de terres al nord d'Àfrica o l'expulsió dels moriscos, segons Escartí.

El tercer capítol (p. 63-79) dedicat a la presència jaumina durant el Barroc, constitueix un dels trams més densos del volum. Escartí hi analitza la integració de Jaume I en una cultura política i religiosa marcada pel catolicisme posttridentí, per la teatralitat devocional i per la monarquia hispànica. Lasso de la Vega, Escolano, Diago, Bleda, Bendicho o Arbuixech són llegits com a testimonis d'una operació de sacralització i d'exemplarització del rei. El Jaume I barroc és, sobretot, un model de pietat, conquesta cristiana, fundació d'esglésies i virtut política. Fins i tot, un descendent seu tempta de canonitzar el rei, operació que, amb tot, va fracassar. L'autor de l'estudi mostra que aquesta imatge circulava tant en l'esfera erudita com en la festa i el sermó, i que la memòria del rei es mantenia viva precisament perquè podia adaptar-se a una cultura en què religió i política resultaven difícilment separables, atès que la cultura del període va ser clarament integradora, en un desig de combinar-ho tot i dirigir-ho des dels interessos de les classes rectores.

El quart capítol (p. 81-103) aborda el segle XVIII, marcat pels decrets de Nova Planta i per la desaparició institucional de la Corona d'Aragó, que passava a integrar-se a Castella. El volum destaca, tanmateix, que la ruptura política no comportà l'extinció total de la memòria jaumina. La continuïtat litúrgica de la catedral de València permeté conservar la commemoració de la dedicació de l'església major i, amb ella, el record de la conquesta. El centenari de 1738 a València és interpretat com un moment revelador: d'una banda, manté formes barroques de veneració; de l'altra, evidencia ja els nous equilibris borbònics, inclosa la presència del Cid en l'escenari commemoratiu i per motius segurament polítics. El capítol mostra bé el pas gradual de la religiositat barroca cap a formes de criticisme erudit, sense simplificar el procés ni convertir-lo en una substitució brusca. Al costat d'això, Escartí recupera la memòria de comèdies jaumines presents tanta Catalunya com a les Illes Balears o al País Valencià. I, finalment, l'autor remarca la presència, en aquell segle, de les primeres polèmiques erudites sobre l'autoria reial.

El cinquè capítol (p. 105-117) s'ocupa de la figura del rei al segle XIX i de com va ser percebut i utilitzat pels homes del liberalisme, del romanticisme i, finalment, com va estar a la base del moviment que es coneix amb el nom de Renaixença. De fet, Escartí reconstrueix la resignificació política i literària del rei durant aquell període agitat. Jaume Així, el rei passa a ser llegit com a campió de llibertats, figura fundacional dels pobles valencià i balear, referent de l'expansió lingüística i símbol susceptible d'apropriacions liberals, foralistes, romàntiques i renaixencistes. L'exemple de Lluís Lluís Lluís Lluís i la commemoració de 1838 permeten observar com el record dels Furs podia integrar-se en un discurs liberal sense implicar necessàriament la reivindicació de la seua restauració. Una operació que ja s'havia intentat amb erudits com Ribelles o Borrull, que veien en els Furs una possibilitat articuladora del l'Estat Espanyol. La

segona meitat del segle XIX amplia encara més el camp de recepció: edicions, biografies, poemes, celebracions i estudis estrangers projecten la figura del rei més enllà dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó.

El sisè capítol (p. 119-145), dedicat als segles XX i XXI, és necessàriament més panoràmic. L'autor mateix adverteix que no pretén assolir una exhaustivitat completa, atesa la quantitat d'estudis, edicions, monografies, exposicions i activitats vinculades a Jaume I que s'han realitzat i encara es porten a termini en aquests darrers temps. Aquesta cautela metodològica és un dels encerts del volum: Escartí no força una falsa totalitat, sinó que identifica peces rellevants i línies de continuïtat. El capítol destaca l'Any Jaume I, les traduccions recents del *Llibre dels feits*, les edicions facsímils i crítiques, les aportacions de caràcter històric i literari, i les exposicions organitzades a València, a les Illes Balears i a Catalunya. La conclusió implícita és que el rei continua exercint una capacitat d'atracció acadèmica i social molt considerable i que la seua figura ha arribat amb una força inusitada.

Finalment hi trobem una extensa bibliografia (p. 147-168) i un abundós recull d'apèndixs (p. 169-296) que reuneix textos de naturalesa diversa —des de Cerverí de Girona i Matieu de Caersí fins a fragments de cròniques, sermons, dedicatòries, peces teatrals i composicions vuitcentistes— i que permeten comprovar documentalment la pluralitat de registres a través dels quals s'ha construït la memòria de Jaume I. Aquest conjunt no funciona com un simple annex ornamental, sinó com una prolongació documental de l'argument principal: la memòria jaumina és transmissió textual, celebració pública, apropiació política i reelaboració literària.

A la fi, com a aportació principal, el volum destaca per la seua mirada de llarga durada i per la capacitat d'articular materials molt heterogenis sense perdre el fil conductor. Escartí combina història cultural, historiografia, història literària i l'estudi de la commemoració pública de la figura del rei, que hi apareix menys com un objecte tancat que com un camp de disputa i de sedimentació: un rei medieval convertit successivament en model providencial, fundador de regnes, garant de llibertats, símbol nacional, objecte erudit i marca identitària contemporània.

La principal limitació deriva, en bona mesura, de l'ambició mateixa del projecte. El recorregut dels segles XX i XXI, per força, resulta més selectiu que exhaustiu; però el volum ho reconeix explícitament i converteix aquesta limitació en criteri de treball. Més que un repertori total, l'obra ofereix una síntesi interpretativa molt documentada de les formes de persistència del record de la figura de Jaume I.

El treball d'Escartí, catedràtic de Literatura Medieval i Moderna de la Universitat de València i membre de l'Institut d'Estudis Catalans, s'ha de valorar com una contribució sòlida a l'estudi de la memòria històrica de la Corona d'Aragó i, especialment, dels usos valencians i mallorquins de la figura de Jaume I. En conjunt, *El record de Jaume I* és un treball rellevant per a comprendre no només la recepció d'un rei medieval, sinó també els mecanismes pels quals una societat conserva, adapta i reactiva els seus mites fundacionals, ja que al volum podem veure clarament com Jaume I ha estat llegit de maneres diferents segons les necessitats de cada època, però, al mateix temps, ens fa veure que aquesta plasticitat és precisament la clau de la seua persistència.